

Ивица Чаировић

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет

DOI 10.5937/kultura2380185C
УДК 378.6:73/76(497.11)“1993/2023”
Прегледни рад
Датум пријема: 13. 06. 2023.
Датум прихватања: 20. 09. 2023.

ОБРАЗОВАЊЕ ЦРКВЕНИХ УМЕТНИКА НА АКАДЕМИЈИ СПЦ ЗА УМЕТНОСТИ И КОНСЕРВАЦИЈУ (1993–2023)

Сажетак: *Образовање црквених уметника на Академији Српске православне цркве за уметности и конзервацију у Београду траје њених шездесет година (1993–2023), под њеном заштитом Светиој архијерејској Сабору Српске православне цркве. У чланку се износе релевантне чињенице које говоре о образовању црквених уметника – иконописаца, фрескописаца, мозаичара, вајара, конзерватора и реставратора.*

Кључне речи: *Академија Српске православне цркве за уметности и конзервацију, црквена уметност, уникатност, наука, богословље, Београд*

Увод. Историјске цртице

Академија – Висока школа Српске православне цркве за уметности и конзервацију у Београду (Академија СПЦ) постоји од 17. новембра 1993. године. Прва генерација студената уписана је – због техничких проблема – академске 1994/1995. године.¹ Оснивачки акт – донет на седници 2. јуна 1997. године – Наставно-уметничком већу Академије СПЦ поднела је канцеларија Светог архијерејског Синода Српске православне цркве,² у коме је наведено да Академија има ранг факултета, да студије трају четири године и да се ова високошколска

1 Чаировић, И. (2007) Историјат Академије, *Животис* бр. 1, Београд: Академија СПЦ, стр. 201.

2 Архив САСинод бр. 1134/ зап. 606 од 18. јуна 1997. године.

установа издржава самофинансирањем.³ После неколико мењања локација на којима се изводила настава, од Улице Мајке Јевросиме, преко Улице Аугуста Цесарца, седиште Академије СПЦ од 2002. године до данас јесте стара зграда Богословског факултета на Косанчићевом венцу (у Улици Краља Петра бр. 2).

Рад Академије СПЦ покренуо је епископ будимски др Данило (Крстић),⁴ који је био први декан – *космитор*⁵ ове установе и који се у Сабору епископа Српске православне цркве борио да ова високошколска установа добије ранг академије. На његово место дошао је епископ браничевски др Игнатије и на месту декана био до 2002. године.⁶ Ова двојица епископа су студије на Академији СПЦ базирала на проучавању догматике и иконологије у оквиру развијања сликарских талената, док је настављач њихове богословско-педагошке заоставштине био епископ др Јован (Пурић), који је 2007/2008. године постао предавач *Новој завети* и *Агиологије са химнографијом*. Управо су ова тројица епископа утемељила рад професора и студената на Академији СПЦ. За трећег по реду декана постављен је протојереј др Радомир Поповић, редовни професор *Општије историје Цркве* на Православном богословском факултету у Београду, који је одмах по ступању на дужност оформио комисију за писање Уредбе (др Ђорђе Јанковић, проф. *Археологије*, ђакон мр Срђан Радојковић, проф. *Сликања и цртања икона*, који је уједно и дипломирани правник, и професор Поповић као декан). Ова трочлана комисија је 2004. године саставила Уредбу коју је прихватио Свети архијерејски Сабор СПЦ, према којој на Академији СПЦ функционишу два смера: црквене уметности (иконопис, фрескопис, мозаик, вајање) и конзервација и рестаурација (обнова и чување икона, фресака, мозаика и архитектонских здања). После Радомира Поповића, директори Високе школе – Академије СПЦ у периоду од 2014. године до данас били су мр Зоран Михајловић, др Дарко Стојановић и др Жељко Ђурић.

Основни циљ рада Академије СПЦ је било и остало образовање будућих генерација црквених уметника који би знањем, уз неопходност вере и познавања богословља, *живописали* храмове и иконостасе; а затим и *обнављали* предмете из области црквених уметности (иконе, мозаике и фреске).⁷

3 Чаировић, И., (2007) нав. дело, стр. 202.

4 Данило (Крстић, 1927–2002) је на Сорбони дипломирао упоредну књижевност, а затим и дипломирао на Православном теолошком институту Светог Сергија Радоњешког у Паризу. Докторирао је на Богословском факултету Харвардског универзитета. Био је предавач на Академији СПЦ и на Православном богословском факултету у Београду.

5 Чаировић, И. (2007), нав. дело, стр. 201.

6 Игнатије (Мидић, 1954) је дипломирао на Православном богословском факултету у Београду, а постдипломске и докторске студије из систематске теологије на Православном богословском факултету у Атини, где је 1987. године докторирао. Био је предавач на Академији СПЦ и редовни је професор на Православном богословском факултету Универзитета у Београду.

7 Академија СПЦ је акредитовала два студијска програма: *Црквених уметности* (образују се будући фрескописци, иконописци, мозаичари и дуборесци) и *Обнове и чувања* (кон-

Циљеви Академије СПЦ су постављени у складу са општим циљевима високог образовања: преношење научних, стручних и уметничких знања и вештина; развој богословско-историјске науке и унапређивање уметничког стваралаштва; обезбеђивање научног, стручног и уметничког подмлатка; пружање могућности појединцима да под једнаким условима стекну високо образовање и да се образују током читавог живота. Основни задаци показују оправданост постојања Академије СПЦ, посебно на пољу уметности јер је овај високошколски завод на коме се проучавају црквене уметности својеврсан и јединствен у систему српског високог школства. Врло сличне школе црквених уметности постоје у Русији, Грчкој, Бугарској и Румунији, са не мање научности и мултидисциплинарности у оквиру својих курикулума.

Национални савет за високо образовање Републике Србије 2007/8. године акредитује Академију као *Високу школу Српске православне цркве за уметности и конзервацију*, и уједно студијске програме црквених уметности и обнове и чувања (конзервације и рестаурације), на основном и мастер нивоу студија. Иста акредитација је добијена и 2021. године када је Национално тело за акредитацију и обезбеђење квалитета у високом образовању акредитовало установу и оба студијска програма на основним академским студијама.⁸

Црквена уметности и образовање

Питање образовања у уметности у ширем смислу, засновано је на питању да ли уметност саму себе може тумачити на научно-теоријски начин. Креативност, кроз историју, не показује непосредну везу са образовањем, али су образовни садржаји из више разлога значајни и неопходни у уметности. У 20. веку, уметност је било тешко замислити без образовања, било оног које чини њен унутрашњи супстрат, било оног које је везано за културолошке процесе у ширем смислу. Чињеница да сами уметници почињу да се теоријски баве сопственим креативним радом, у савременом добу умањује јаз између уметности и екстерних наука које се њом баве (историја уметности, теорија уметности, естетика, поетика и друго). Доступност научно-теоријских садржаја у 21. веку у великој мери искључује могућност постојања наивних уметности. Уметничко образовање твори традицију која непрекидно открива нове моделе, чије је познавање претпоставка даљег делања и усавршавања. Они, пре свега, морају корелирати са својим временом, ненаметљиво стварајући околности у којима је могуће креативно понашање и делање. Из тог

зервације и рестаурације – образују се будући конзерватори и рестауратори штефелајних слика и зидних слика). Остварење циља покретања Академије видело се после прве генерације дипломираних студената, пошто су они налазили своје стално запослење у Народном музеју у Београду, Матици српској у Новом Саду, и у заводима и музејима широм Србије.

⁸ Интернет презентација Академије СПЦ: <https://akademijaspc.edu.rs/wp-content/uploads/2022/03/Решење-о-допуни-дозволе-за-рад.pdf> посећено 12. маја 2023.

разлога верујемо да је пресудно питање образовања у уметности – функционалност стечених знања и искустава и њихова применљивост. Радикално разлучивање рационалних и емпиријских знања није могуће, нити је потребно, будући да је синтеза оваквог знања основ функционалне партиципације образовања у креативним процесима. Функционалност се у образовним системима, на првом месту, мора препознавати на нивоу усклађености курикулума. На основу запажања, кроз перманентно праћење ефеката образовања, могуће је динамично и континуирано усавршавање.

У формирању образовног профила, као на пример на Академији СПЦ, веома је значајна исходишна тачка, која би требало да се рефлектује не само посредством његових доприноса уметности и науци, већ и сопствене усклађености са временом и средином у којој живи и делује. Као важни чиниоци, у том смислу, појављују се ширина и дубина научних и искуствених области које партиципирају у образовању. Уметничко образовање које није у функцији креативног делања, може се схватити као промашај циља.

Индивидуални облик уметничке наставе у коме се, у односу на предвиђену динамику образовних процеса, усклађују личне способности и напредовање, показао се као модел са трајним вредностима. Претпоставка његове успешности јесте доступност информација (омогућавање приступа), тематски задаци који обједињују наставне области и подстичу студенте на креативан рад, као и избалансирани односи теоријског и практичног, индивидуалног и колективног. Индивидуална настава, која се одвија у оквиру студијске групе, омогућава потребан ритам напретка, док су функционалне, мање студијске групе, претпоставка перманентног праћења развоја образовних процеса.

На Академији СПЦ студенти добијају мултидисциплинарна знања која помажу да у оквиру образовног процеса сви подједнако добију могућност да теорију користе у вештинама и да на тај начин мултидисциплинарним приступом континуирано напредују и умножавају свој таленат. Указивањем на постулате научног процеса у оквиру уметничког исказа, студенти добијају могућност да истражују и своја теоријска знања из друштвено-хуманистичких наука примене у уметничком изразу. На тај начин, црквена уметност носи у себи сублимацију теорије и праксе, са посебним освртом на неминовност мултидисциплинарног приступа уметности.

Место и значај образовања у области црквене уметности

Корелација црквене уметности и образовања очигледна је будући да се не ради о уметности која настаје, већ о створеном делу у њој. Како је створено у уметности сложена област, потребно ју је сагледати из више углова, што постулира мултидисциплинарни приступ. Шири спектар природних наука и дисциплина у функционалном поретку основ је образовања у области заштите културних добара (конзервација и рестаурација), те зато на уметничко наслеђе треба гледати као

на културолошки феномен у односу на примарну и могућност секундарне рецепције где се наслеђе појављује као заштићено добро. Образовање конзерваторâ укључује и посебне научне дисциплине из ове области (технологија материјала, физичка хемија), комбиноване са практичном применом релевантних метода, који се проучавају у оквиру њима посвећених предмета. Образовање у овој области, такође, доприноси развоју свесне бригае за уметничко наслеђе, што антиципира и област превентивне заштите. Превенција у знатној мери укључује научне области културолошког круга који се са мером и функционално укључују у курикулум студијских програма на Академији СПЦ.

Сложеност овог питања се заснива на чињеници да црквена уметност у настајању показује извесна унутрашња ограничења у односу на профану уметност. Премда се слобода у стваралачком подразумева и у црквеној уметности, рецепција њених дела укључује и елементе очекиваног на нивоу естетике и иконолошке структуре. Црквена уметност може да се сматра традиционалном. Синтеза наративних извора (Библија и Свето предање) чини образовну основу креативно-стручног приступа црквеној уметности. Подручје богате традиције, каква је српска, позитивна је околност за образовне процесе. Мали број сродних академија и факултетâ уметности у Републици Србији отежава размену искустава или упоређивање ефеката образовања на пољу уметности.

Транспарентност наставе и повезаност генерација на Академији СПЦ, омогућена због мало студијских група са мало полазника, доприноси стицању опште слике о предмету код оних који учествују у студијском програму, пре него што приступе настави мултидисциплинарног типа. Такође је омогућено и потпуније разумевање силабусâ, као и њиховог места у структури курикулума, кроз консултативну наставу. Рад у мањим студијским групама такође представља повољну околност за изграђивање партнерских односа наставника и студената, као и њихову активнију улогу у образовном процесу. Образовни систем је на изванредан начин показао унутрашњи подстицај који се одразио на резултате рада. Питање динамике тако се показује као позитивно својство самог система.

Наставне области могу да буду посматране према групама у односу на сродност. Историјско-археолошка група предмета на Академији СПЦ неизоставна је ради упознавања контекста настајања и развоја уметности која постаје традиција. Због тога се на црквену уметност гледа шире кроз културолошку и историјску анализу. Теолошка (богословска) група предмета показује двоструки значај: спољашње рецепције живописа у Цркви и друштву; и, унутрашњег питања саме уметности. Смисао курикулума на Академији СПЦ се, како је већ изложено, заснива на функционалности коју постулира принцип од општег, образовног, ка уже стручног, на основу чега програми корелирају. Све науке, научне области и дисциплине које су у односу са наставном основом, а примарно припадају неким другим научно-наставним областима функционално се прилагођавају обликовању образовно-стручног профила који је претпостављен на Академији СПЦ. Тиме

долази до одступања од програма и метода који се примењују на матичним институцијама и прилагођавају се у односу на курикулум и коначни циљ: образовни, научно-истраживачки и стручни профил какав се негује на Академији СПЦ (*сликар – иконописац, фрескописац, мозаичар; сликар-конзерватор*).

Образовни профил на Академији СПЦ

У односу на студијске програме, на Академији СПЦ образују се два типа образовних профила: уметнички и конзерваторски. У оквиру основне поделе формулисано је више звања о којима ће у даљем излагању бити речи. У оквиру процеса самовредновања анализирају се резултати из претходних година, које се односи на успешност, односно, сврсисходност академских студија. У процесу самовредновања испитују се вредности програмске заснованости као и начина образовања, као и креативно-стручне способности и могућности формираних образовних профила.

Приступање академским студијама на Академији СПЦ се обавља после полагања квалификационог (пријемног) испита⁹ на коме се утврђује компатибилност способности кандидата и студијских програма. Испит је усклађен са другима који се обављају на академијама, високим школама и факултетима уметности. Приликом пријављивања кандидати испуњавају молбу где наводе своје уметничке склоности и тежње ка одређеном типу образовног профила (уметнички или конзерваторски). Изјашњавање је обавезујуће и у даљем току студирања, с тим што је могуће на основу накнадне жеље променити ужу уметничку област уколико Научно-наставно и уметничко веће процени да кандидат испуњава предвиђене услове. Рано опредељивање јесте у функцији предвиђеног обима студијских група, који се одређује на основу унапред начињене процене. Акредитовани број уписника основних студија утврђен је на основу перманентног праћења професионалног ангажмана лица која су звање стекла на Академији СПЦ. Таква статистичка анализа је могућа јер је релативно мали броја дипломираних живописаца и конзерватора, па је врло лако одредити потребе за образовним профилима, као и њихове потоње могућности.

Перманентним усавршавањем курикулума на Академији СПЦ, кроз процес самовредновања, омогућен је комплекснији образовни садржај и његова реализација у предвиђеном року. За време трајања студија примењују се сви облици и наставни видови као што су демонстрације, предавања (монолошки метод),

⁹ Један од услова приступању квалификационом испиту јесте да је кандидат претходно стекао четврти степен образовања у било којој врсти школе. Статистика показује да се највећи број кандидата пријављује после завршених уметничких школа. Другу скупину чине кандидати мешовитог типа и стручног средњошколског образовања (гимназије, богословије и друго). Кандидати углавном имају изграђену слику о студијама којима приступају и који ће образовни профил изабрати. Ради побољшања професионалне оријентације, редовно се организују посете матураната уметничких школа Академији СПЦ.

индивидуална коректура, консултације (дијалогски метод), семинарски радови... Редовно се обавља и професионална пракса и излагачка делатност. Од метода провера знања и савладавања програма примењују се тестови, колоквијуми, испити (усмени и писмени), као и практичне испитне провере индивидуалног напретка према силабусу. Могућности креативног и стручног рада у реалним условима у присуству предавача и стручног сарадника, показали су се као пресудан чинилац којим се дипломирани сликари – живописци (иконописац, фрескописац, мозаичар) и дипломирани конзерватори квалификују за сложене задатке у потпуном професионалном раду. Захваљујући високом степену опремљености училима и потребном техничком нивоу практичне наставе, студенти на Академији СПЦ стичу велики степен техничке културе, претежно у области заштите културних добара. Доступност опреме и учила у пуној мери је остварива због малог броја учесника студијских група.

Могућност извођења професионалне праксе у реалним условима (у храмовима) значајно је допринела динамичности и свеобухватности образовних процеса. Усавршавање се, у том смислу, односи на баланс студијских и теренских видова извођења наставе. Досадашња искуства на Академији СПЦ и примењени модели показују добре ефекте и развојне правце.

Сви наведени чиниоци резултирали су високим процентом дипломираних сликара и конзерватора у односу на број уписаних студената. Такође се може констатовати њихов значајан професионални допринос областима за које су образовање стекли на Академији СПЦ. Овакав закључак је донет на основу систематичне статистичке анализе у вишегодишњем периоду и кроз процес самовредновања.

Образовни процес на Академији СПЦ у ширем контексту

Образовни процеси, током вишегодишњег искуства, отварају бројна питања: могућности начина примене у образовању уметничких профилâ у ширем контексту, као и компатибилности система са областима везаним за посебна културна подручја у односу на европске интеграције. Питање усклађивања принципа Болоњске конвенције и уметничког образовања поставља се управо у оквиру односа динамике индивидуалног и рада у оквиру студијске групе. Чињеница да креативни процеси нису предвидљива, нити мерљива категорија, врши утицај и на уметничко образовање. Систем, по себи, није у стању да предвиди време и коначни модалитет реализације креативног потенцијала. Овде је улога наставника пресудна, како кроз остваривање услова за креативан рад и образовање, тако и у способности уочавања креативног потенцијала. Појачана улога и одговорност наставника подразумева концентрацију и непрекидну активност. На студијском програму *Црквених уметности* трага се за модалитетима имплементације наведених образовних принципа у креативној едукацији што се спроводи на нивоу индивидуалне наставе, али и кроз форму рада у групама.

Питање компатибилности локалне традиције и ширег културног подручја везано је пре свега за могућности образовног профила у даљој професионалној делатности. У случају Академије СПЦ реч је о месту и значају православне црквене уметности у европској култури. У том контексту требало би поставити следеће едукативне циљеве: повезивање на нивоу богатства у различитости; међусобног упознавања и уметничке комуникације, што подразумева динамичну и богату комуникацију, како са сродним, тако и са различитим областима уметничког образовања на нивоу ваннаставних активности; повећани број византолошких конгреса у региону и Европи, што представља повољну околност за студијски програм црквених уметности; презентација традиционалних и креативно-потенцијалних вредности наслеђа на којима се заснива курикулум Академије СПЦ као установе што може да буде премиса потпуније рецепције црквене уметности код савременог конзумента у ширем смислу. Ово указује на богату перспективу у размени знања у оквиру образовног процеса са другим културама, али и на могућност упознавања светске културе са савременом српском духовном културом. Богатство корелативности знања и вештина и мултидисциплинарност у оквиру курикулума на Академији СПЦ може да доведе до препознавања уникатности ове високошколске установе у систему образовања у Републици Србији.

Предност презентације наведених вредности у оквиру образовања у ширем контексту заснива се на могућности презентације уметности у настајању на нивоу очигледности непосредног. Све ово указује на мултидисциплинарност и на уникатност која се очитава у јавном раду Академије СПЦ. Први корак ка презентацији традиционалних и креативно-потенцијалних вредности српског духовног наслеђа европској јавности и представљању уникатности ове школе начињен је радионичарском презентацијом у галеријама и другим просторима у Европи (Минхен, Њујорк, Стразбур, Париз, Луксембург). Трагање за новим модалитетима приоритет је у даљем остваривању већ препознатих циљева.

Закључак

Уочавајући ефекте реализације силабусâ и анализирајући њихове резултате кроз процес самовредновања и самоевалуације, потребно је начинити мање промене у изради нових силабусâ, као и даљем утврђивању препознатих трајних вредности које се промовишу на Академији СПЦ. Студијске групе у оквиру курикулума на оба студијска програма понашају се интерактивно, те се из године у годину констатује напредак. Постоји неколико примера позитивних ефеката наставе: практични радови студената показују доследно и садржајно разумевање силабуса, у оквиру исказивања личног сензибилитета, те зрелост у тумачењу традиције и уметничку осетљивост на креативно-истраживачком плану. Посебна су остварења на пољу композиције, налажења сопственог израза и способности да се начини синтеза, што се најбоље уочава на монументалним композицијама у оквиру ново-

насталих живописа у храмовима. Као посебне наставне активности запажају се перманентне индивидуалне консултације приликом израда дипломских радова где се може констатовати успешна сарадња са наставницима који предају теоријску наставу. Резултати су изложбе копија фресака и икона, осликавање храмова, конзервација и рестаурација икона и фресака, учешће у издавачкој делатности Академије СПЦ.

Овакав облик образовања који се негује на Академији СПЦ указује на уникатност установе и могућност да се равноправно промовише српска духовна култура у посебним културним областима у односу на европске интеграције. Ово указује на богату перспективу ове високошколске институције, затим образовних профила који настају у оквиру основних и мастер студија, у размени знања са савременом европском културом, али и на могућност упознавања светске јавности са савременом српском црквеном уметношћу.

ЛИТЕРАТУРА:

- Архив Светог архијерејског Синода Српске православне Цркве.
Архив Академије Српске православне цркве за уметности и конзервацију, Београд.
Чаировић, И. (2007) Историјат Академије, *Живойис* бр. 1, Београд: Академија СПЦ.
Стојановић Д. ур. (2020) *Висока школа – Академија Српске Православне Цркве за уметности и конзервацију 1993-2021*, Београд.
Интернет презентација Академије СПЦ: <https://akademijaspc.edu.rs>

Ivica Čairović

University in Belgrade, Faculty of Orthodox Theology

EDUCATION OF CHURCH ARTISTS AT THE ACADEMY FOR FINE ARTS AND CONSERVATION OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH (1993-2023)

Abstract: Education of Church artists at the Academy for Fine Arts and Conservation of the Serbian Orthodox Church in Belgrade has been going on for thirty years (1993-2023), under the auspices of the Holy Synod of Bishops of the Serbian Orthodox Church. The article presents relevant facts about the education of Church artists – icon painters, fresco painters, mosaicists, sculptors, conservators and restorers. The wealth of correlative knowledge and skills and the multidisciplinary within the cur-

ricula of the Academy of SOC add to the recognition of the uniqueness of this higher education institution in the educational system of the Republic of Serbia.

Key words: *Academy for Fine Arts and Conservation of the Serbian Orthodox Church, Church art, uniqueness, science, theology, Belgrade*